

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Шапрана Юрія Петровича на дисертацію Грицай Наталії Богданівни
«Система методичної підготовки майбутніх учителів біології в
педагогічних університетах», що подана на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук із спеціальності
13.00.02 - теорія і методика навчання (біологія)

Актуальність дисертаційного дослідження та зв'язок із планами відповідних галузей науки. В умовах соціально-економічних перетворень та реформування усіх сфер суспільного життя України проблема методичної підготовки вчителів стає пріоритетною та визначає нагальні завдання державної політики в освітній галузі. Сучасні тенденції розвитку шкільної біологічної освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних педагогічних технологій, розвиток новітніх засобів навчання зумовлюють необхідність модернізації методичної підготовки майбутніх учителів біології. В існуючих наукових дослідженнях методичну підготовку розглядають як системотвірний компонент професійної підготовки майбутнього фахівця. Тому на сьогодні актуальним є перегляд традиційної методичної підготовки майбутніх учителів біології, наповнення її новим змістом, інноваційними формами, методами і засобами навчання. Вища педагогічна школа покликана стати школою професійного формування особистості майбутнього вчителя, забезпечити успішне проходження кожним студентом власної траєкторії професійного становлення.

Проблемі методичної підготовки вчителів присвячено багато наукових праць. Водночас, деякі аспекти методичної підготовки майбутніх учителів біології, а саме: обґрунтування концептуальної моделі, визначення шляхів реалізації педагогічних умов дотепер не були предметом спеціального дослідження і сьогодні залишаються нерозв'язаними в теорії і практиці методики навчання.

Рецензоване дослідження відповідає державним документам про вищу освіту і виконане відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка «Дослідження змістового компонента формування основ педагогічної майстерності майбутнього вчителя природничих дисциплін» (державний реєстраційний № 0197U000065). Тему дослідження затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 4 від 30 жовтня 2014 р.) й узгоджено в

Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23 грудня 2014 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Основною метою дослідження дисертантка обрала обґрунтування системи методичної підготовки майбутніх учителів біології та перевірку ефективності її практичної реалізації в педагогічних університетах. Н. Б. Грицай у своїй роботі намагається вибудувати стратегію і тактику наукового пошуку таким чином, щоб охопити увагою важливі складові методичної підготовки майбутніх учителів біології, теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати авторську концепцію системи методичної підготовки, визначити педагогічні умови її реалізації. Відповідно до мети дисертаційної роботи визначено вихідні положення (завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну, концепцію, загальну гіпотезу і методологічну основу дослідження), які є достатньо виваженими, взаємопов'язаними, логічними і цілком обґрунтованими. У процесі розв'язання поставлених завдань було використано комплекс оптимальних методів науково-педагогічного дослідження, що взаємно доповнювали один одного.

Найбільш суттєвими результатами дисертації є розкриття сутнісних ознак і структури системи методичної підготовки майбутніх учителів біології; ґрунтовний аналіз змісту методичної підготовки в країнах Європи; розробка і наукове обґрунтування концепції системи їх методичної підготовки; виокремлення та експериментальна апробація педагогічних умов реалізації системи методичної підготовки студентів-біологів; теоретичне обґрунтування концептуальної моделі системи їх методичної підготовки; визначення та характеристика критеріїв, показників та рівнів досліджуваного феномену; обґрунтування доцільності використання в методичній підготовці таких інноваційних технологій як методична майстерня, методичне портфоліо.

Заслуговує на увагу й уточнення сутності цілого ряду понять: «методична підготовка», «методична компетентність», «методична діяльність», «методична готовність», «методична грамотність», «методична рефлексія», «методична культура» та ін. Окрім того, варто зазначити, що автором уведено в науковий обіг поняття «індивідуальний методичний стиль».

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в розробці, експериментальній апробації та впровадженні у практику роботи педагогічних університетів потужного комплексу навчально-методичного забезпечення методичної підготовки студентів-біологів з дисциплін «Методика навчання біології», «Методика проведення екскурсій з біології»,

«Основи натуралістичної роботи в школі та позашкільних закладах», «Інноваційні технології навчання біології», навчальних посібників «Методика навчання біології», «Методика навчання біології у таблицях і схемах», «Методика навчання біології у запитаннях і відповідях», «Інноваційні технології навчання біології», «Методика підготовки біологічних екскурсій у природу», «Методика підготовки та проведення екскурсій з біології», робочого зошиту з друкованою основою для самостійної роботи студентів, збірників тестових завдань і методичних задач, методичних рекомендацій до проведення лабораторних занять, педагогічної практики, написання курсових і дипломних робіт, а також елементів дистанційного навчання, що забезпечують технологічний супровід методичної підготовки майбутніх учителів біології.

Результати дослідження апробовано на численних міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях упродовж 2009-2016 років та відображено в 97 одноосібних публікаціях, серед яких: 1 монографія, 7 навчальних і навчально-методичних посібників, 50 статей у фахових наукових виданнях, 11 – у зарубіжних виданнях і національних виданнях, що віднесені до міжнародних наукометричних баз, 28 публікацій в матеріалах різного рангу науково-практичних конференцій.

Позитивної оцінки заслуговують 13 додатків, які унаочнюють етапи та результати здійсненої дисертанткою експериментальної та навчально-методичної роботи.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертаційне дослідження Н. Б. Грицай відрізняється цілісністю і логічністю викладеного матеріалу, складається зі вступу, п'яти розділів і додатків.

У вступі аргументовано доведено актуальність теми дослідження, стан її вивчення, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, концепцію та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів дослідження, наведено відомості про їх апробацію та впровадження в практику роботи. Проведена експертиза виконаних завдань переконливо доводить, що автору вдалося всебічно розглянути теоретичні і методичні засади означеної проблеми.

У першому розділі дисертації **«Проблема методичної підготовки майбутніх учителів біології у педагогічній теорії і практиці»** проаналізовано наукові підходи до вивчення проблеми методичної підготовки майбутніх учителів біології, коректно розкрито понятійно-категоріальний апарат дослідження з'ясовано вимоги до методичної підготовки студентів-біологів, проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід методичної підготовки вчителів біології.

У дисертації досить вдало схарактеризовано систему методичної підготовки майбутніх учителів біології як сукупність взаємопов'язаних компонентів підготовки студентів у вищому навчальному закладі, спрямованих на формування методичної готовності майбутніх педагогів до виконання професійної діяльності в контексті викладання шкільного курсу біології.

Автором визначено, що методична діяльність учителя біології має бути скерованою на проектування, конструювання та реалізацію змісту, форм, методів і засобів навчання біології з метою більш ефективного впливу на розвиток учнів засобами живої природи. Відповідно до функцій методичної діяльності вдало визначені її різновиди (організаційна, проектувальна, конструктивна, комунікативна, аналітико-діагностична, рефлексивна, дослідницька, гностична, технологічна).

Здобувачем деталізовано змістове наповнення структурних елементів методичної підготовки, розроблено сучасний професійний портрет учителя біології, який поєднує кваліфікаційну і компетентнісну його характеристику.

У другому розділі дисертації **«Концептуальні засади методичної підготовки майбутніх учителів біології»** визначено провідні методологічні підходи, закономірності та принципи методичної підготовки майбутніх учителів біології, сформульовано концепцію системи їх методичної підготовки, з'ясовано сутність методичної готовності студентів, розкрито етапи методичного становлення майбутніх педагогів.

На основі використаних методологічних підходів здобувачем створено концепцію системи методичної підготовки майбутніх учителів біології в якій досить вдало обґрунтовані закономірності, принципи та концептуальні засади. Автор цілком логічно зазначає, що методична підготовка не лише забезпечує засвоєння студентами знань та формування умінь в галузі теорії та методики навчання біології, але і сприяє становленню ціннісних ставлень до професії та досвіду методичної діяльності.

Заслужують на увагу виокремлені різновиди методичних компетенцій у складі методичної компетентності (організаційна, проектувальна, комунікативна, діагностична, рефлексивна, дослідницька, гностична, технологічна).

Переконливим є обґрунтування структури досліджуваного феномену (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти). Цілком компетентним виявилось визначення пропедевтичного, загальнометодичного, спеціальнометодичного, практико-орієнтованого, науково-дослідницького і творчого етапів методичної підготовки майбутніх учителів біології.

У третьому розділі «**Організація методичної підготовки майбутніх учителів біології в педагогічних університетах**» наведена характеристика основних форм організації методичної підготовки студентів-біологів, розглянуті форми і методи контролю їх методичних знань і вмінь.

Автор переконливо доводить важливість лекційного курсу з методики навчання біології у методичній підготовці студентів. Заслуговує на увагу досвід проведення різних видів лекцій із методичних дисциплін, а саме: проблемних, інтерактивних, лекцій-презентацій, лекцій-консультацій. Здобувач зазначає, що організація на лабораторно-практичних заняттях ділових ігор, використання групових форм роботи, демонстрування та ґрунтовні аналізи відеоуроків, використання комп'ютерної техніки, створення доброзичливої атмосфери спонукає до активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку у них інтересу до педагогічної праці, сприяє формуванню методичних умінь, творчого методичного мислення, індивідуального методичного стилю.

Цілком логічним є твердження, що умовою забезпечення якісної методичної підготовки майбутніх учителів біології є індивідуалізація самостійної роботи, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань з методики навчання біології, які виявляють частково-пошуковий і творчий характер (оцінювання якості шкільного підручника біології, створення методичного посібника до певної теми, розробка програми гуртка тощо).

Автором дослідження педагогічна практика розглядається у якості своєрідного індикатора готовності практикантів до майбутньої професійної діяльності. Під час проходження різного роду практик студенти набувають суб'єктного досвіду методичної діяльності.

Переконливим виглядає судження про доцільність створення лабораторії методики навчання біології, що надає можливість студентам виявити власні творчі здібності, розвинути методичне мислення, сформувані відповідні методичні компетентності, підвищити рівень методичної готовності.

У четвертому розділі «**Педагогічні умови реалізації системи методичної підготовки майбутніх учителів біології**» обґрунтовано педагогічні умови реалізації системи методичної підготовки майбутніх учителів біології, запропоновано концептуальну модель. Здобувачем доведено, що саме оновлення змісту методичної підготовки студентів-біологів, застосування інноваційних технологій навчання та створення індивідуалізованого методично орієнтованого навчального середовища виявилися ефективними чинниками, які позитивно впливають на ефективність методичної підготовки студентів. Цікавим виявився досвід

використання практико-орієнтованих технологій навчання, а саме: інтерактивних, контекстного навчання, проектних, кейс-технологій, технологій «методична майстерня», портфоліо, інформаційно-комунікаційних, дистанційного навчання тощо. Потребує поширення в інших педагогічних університетах запропонована практика створення авторських сайтів із розміщеними у них навчально-методичних матеріалів. Запропонована здобувачем концептуальна модель системи методичної підготовки майбутніх учителів біології є цілісною і передбачає комплексну взаємодію всіх елементів системи, що призводить до очікуваного результату.

У п'ятому розділі «**Експериментальна перевірка ефективності системи методичної підготовки майбутніх учителів біології в педагогічних університетах**» на підґрунті раніше розглянутих теоретичних положень здобувачем обґрунтовано критерії, показники і рівні методичної готовності майбутніх учителів біології, обрано методику проведення дослідно-експериментальної роботи, підібрано діагностичний інструментарій, визначено організаційні засади формуального експерименту, проведено кількісний та якісний аналіз отриманих результатів дослідження.

Цілком компетентним є обґрунтування констатувального, пошукового та формуального етапів системи методичної підготовки майбутніх учителів біології. Це дозволило автору виокремити критерії (*мотиваційно-особистісний, когнітивно-інформаційний, діяльнісно-технологічний, рефлексивно-творчий*), компоненти (*когнітивний, діяльнісний і рефлексивний*), показники і рівні (*низький, середній, достатній, високий*) методичної готовності майбутніх учителів біології. В основу експериментальної роботи покладено критеріально-рівневий підхід.

Тривалий період дослідження (2012-2015рр.), різноманітний комплекс використаних методів, власний досвід викладання у вищій школі дозволили здобувачу на підґрунті змістовних характеристик, критеріїв та показників отримати прогнозовані результати. Констатувальний етап експерименту виявив незадовільний стан сформованості досліджуваного феномену і підтвердив необхідність розробки і теоретичного обґрунтування системи методичної підготовки майбутніх учителів біології.

Опис експериментального етапу дослідження, логіка подання його матеріалів, процедура збору емпіричних даних та перевірка їх достовірності повністю відповідають меті і завданням дослідження.

Наведений у роботі комплекс методів, що адекватний об'єкту, меті, завданням і логіці побудови, педагогічна результативність розробленої системи методичної підготовки майбутніх учителів біології забезпечують

достовірність і надійність результатів дисертації, про що свідчать відповідні довідки з вищих навчальних закладів.

Висновки дослідження є достатньо обґрунтованими. Виклад матеріалу в пропонованій роботі послідовний, виявляє науковий характер та має прикладне значення. Дисертація Н. Б. Грицай засвідчує високий науковий світогляд дослідника, досконале володіння методами системного аналізу, обізнаність із літературними джерелами у зазначеній сфері.

Зміст автореферату Н. Б. Грицай ідентичний до основних положень дисертації. Отже, можна з впевненістю стверджувати про наукову зрілість дисертанта, вміння досліджувати складні питання педагогіки, аналізувати та узагальнювати накопичений матеріал, здійснювати самостійні висновки.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Враховуючи позитивні сторони дисертаційного дослідження, варто відмітити наступні зауваження та побажання:

1. У параграфі 1.4 «Аналіз стану методичної підготовки майбутніх учителів біології у вищих навчальних закладах України» проведено аналіз освітньо-професійних програм, але, на жаль, не вказано яких саме навчальних закладів, тому їх перевірити не видається можливим (с. 73).

2. На с. 82 у дисертаційній роботі вказані результати анкетування викладачів методичних дисциплін щодо використання ними у процесі професійної діяльності освітніх інноваційних технологій. Відсоткові дані виходять далеко за межі 100%, а тому видаються сумнівними.

3. Здобувачем ґрунтовно висвітлено досвід викладання біології на прикладах університетів Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Словенії, Болгарії, Румунії, Франції і Німеччини. На жаль, проаналізований досвід зарубіжних країн не віднайшов належного віддзеркалення у формульованому експерименті дисертаційного дослідження.

4. У роботі неповною мірою описано формувальний етап експерименту. Так, у параграфі 4.3 «Застосування інноваційних технологій у методичній підготовці майбутніх учителів біології» детально розглядаються сутнісні ознаки різновидів педагогічних технологій. На жаль, власний досвід їх використання у процесі проведеного дослідження висвітлено недостатньо (окрім елементів технології «педагогічна майстерня» (с. 321), методичне портфоліо (с. 327-328), дистанційне навчання (с. 339-340), що не дає повного уявлення про їх ефективність.

5. На с. 362 дисертації зазначено, що під час констатувального експерименту аналізувалися результати анкетувань викладачів методики навчання біології, учителів біології і студентів-біологів. Так, на переконання викладачів ВНЗ, рівень методичної підготовки майбутніх учителів біології

невисокий (24% – низький, 37% – середній, 30% – достатній, 9% – високий). Наведені результати видаються орієнтовними, бо ґрунтуються лише на суб'єктивних думках викладачів (див. анкету, додаток А, пункт 18). Аналогічна ситуація спостерігається із результатами анкетування вчителів. Логічно було б запропонувати викладачам діагностичний інструментарій вимірювання досліджуваної дефініції.

6. Проведена експериментальна робота набула б значно більшої аргументованості за умови чіткого окреслення вимог до контингенту учасників експерименту, більш детального обґрунтування поділу груп експериментальні та контрольні. У дослідженні, на жаль, не здійснено порівняльного аналізу отриманих даних щодо методичної готовності піддослідних за освітніми рівнями бакалавр, спеціаліст і магістр. Окрім того, не зрозуміла ситуація зі студентами молодших курсів, на яких не викладається курс «Методика навчання біології». Досвід інших форм роботи з такими студентами не висвітлено. Можливо, доцільним було б запропонувати систему методичної підготовки майбутніх учителів біології за освітніми рівнями, адже студенти кожного освітнього рівня мають суттєві відмінності як за тривалістю підготовки, так і за рівнем прояву компонентів методичної готовності.

7. У дисертаційному дослідженні, на жаль, недостатньо обґрунтовано вибір діагностичних методик, не здійснено їх опису, – вони наведені лише у додатках. Окрім того, не розкрито співставлення рівнів і балів за діагностичними методиками із рівнями, які використовувалися у роботі, а саме: низький, середній, достатній і високий. Так, опитувальник «Мотивація професійної діяльності» (методика К. Замфір у модифікації А. Реана) передбачає визначення мотиваційного комплексу особистості із співвідношенням трьох видів мотивації, шкала оцінювання потреби в досягненні (додаток Ж, с. 507) передбачає визначення трьох рівнів (високого, середнього, низького), шкала оцінювання мотивації схвалення – двох (вираженість-невираженість), мотивація на успіх і боязнь невдачі (А. Реан) – трьох (боязнь невдачі, надія на успіх, невираженість мотиваційного полюсу). Здобувачу доцільно було б у тексті дисертації обґрунтувати співвідношення рівнів використаних діагностичних методик із рівнями методичної готовності студентів-біологів.

8. Текст дисертації перенасичений простими арифметичними розрахунками з ідентичним алгоритмом дій. Так, визначення середнього зваженого рівня прояву для мотиваційного, когнітивного, діяльнісного і рефлексивного компонентів наведено на с. 381-388. Ці обчислення проведені

за шаблоном і їх доцільно було б винести у додатки. Аналогічна ситуація спостерігається із визначенням χ^2 -критерію (с. 394-398).

Водночас переконаний, що вказані зауваження та побажання мають рекомендаційний і дискусійний характер, спонукають до наукової полеміки, а тому не знижують загальної позитивної оцінки дослідження Наталії Богданівни Грицай.

Висновок. Рецензована дисертаційна робота Н. Б. Грицай виконана вперше, є самостійним і завершеним науковим педагогічним дослідженням, яке розвиває існуючі знання педагогічної науки, робить суттєвий внесок в теорію і методику навчання біології. За характером фактичного матеріалу, ступенем його кількісного й якісного аналізу, рівнями новизни і значущості результатів дослідження для педагогічної науки і практики, обґрунтованості висновків дисертаційне дослідження «Система методичної підготовки майбутніх учителів біології в педагогічних університетах» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а її авторка – Наталія Богданівна Грицай заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (біологія).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
кафедри біології і методики навчання,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

Ю. П. Шапран

